

Karla Kovařovica opera „Psoglavci“.

Spisal dr. Vladimir Foerster.

abučale so burje, zaječali so gozdi, zdelo se je, da se vrača pomlad, da se vrnejo zlati, zlati časi izgubljene svobode — a utihnilo je, zavlada je grobna tišina: usmrtili so jim Kozino in ž njim ves ponos; izgubili so Chodi svojo veliko pravdo! —

Imeli so v svojem grbu pasjo glavo »Psoglavci«, svobodni češki kmetje kraja Chodskega, to v znak, da je in bode Chod vsekdar bdeč stražnik svojega kralja. Zaslužili so si hvaležnost in stare listine na pergamentu »majestati« so glasile, da so jim priznali češki kralji Karel IV. Veliki, Juri Poděbrad, Matijaž in Rudolf podaniške privilegije, pravo prostosti in samoupravo.

Minili so ti časi; po splošni kmetski vstaji l. 1683. je zrušila gosposka vse podaniške privilegije in tudi svoboščine Chodov, ki so to občutili kot kruto krivico, ko se niso usodne vstaje udeležili. Morali so se vdati premoči, tolmačil jim jo je Maksimilijan Laminger pl. Albenreuthski, glavar okrožja plzenskega, sedanji njih neposredni gospod.

A v dušah Chodov je tlel spomin na nekdanjo prostost, negovali so ga stari in učili so se ga spoštovati mladi, budilo se je poželjenje po povratku ugrabljene svobode. Bila pa je med Chodi posebno Kozinova rodovina, v kateri ni nehalo biti srce za svobodo; hranila je v svoji hiši skrinjo z zakladom starih listin, ki so jamčile pravice Psoglavcev. Vdova Kozinova je nositeljica ideje osvoboditve, zbira okoli sebe može, ki jim zaupa. Med temi pa ni njenega sina Jana, kajti njemu ne prisojā več potrebne neupogljivosti, odkar se je vrinila med njo in sina le-tega žena Hanči. »Vzela je sinu srce njegova žena,« trdi mati, »vabi ga v svoji ljubezni k mehkužni popustljivosti.« »Vzemi kuhalnico, zibaj otroke!« se roga nekoč mati sinu, videč ga v objetju z ženo. Zato je dala neko noč skrivno prenesti skrinjo z zakladom listin iz Kozinove hiše v kočō, v kateri je prebivala ona na preužitku, da bi bile svetinje chodskega ponosa bolj na varnem.

Toda krivična je bila taka nezaupljivost: sin trpi, videč, da mu niti lastna mati ne veruje, njemu, ki so mu ljudske pravice tako svete kakor najboljšemu drugih Chodov. Poželjenje po osveti mu je

vcepil sam rajni oče, ki se je s solznimi očmi tolažil, da okov ne bodo večno nosili, kajti nekoč pride nekdo, ki prične, in potem poteče kri. Ta up očetov se je vtisnil sinu globoko v srce in postavil si je sin kot svojega življenja cilj, da postani on tisti, ki uresniči očetov up.

Bilo je predpustni čas. Vaščani slavijo »voračke«, ob zvokih dudov se zbirajo k maskeradnemu izprevodu. To priliko uporabi Adam Ecl in izpregovori zbranemu ljudstvu, drameč ga k uporu proti Lamingerju. Navdušujoča beseda vname hitro misel nezadovoljnežev, izvršitev nakane pa prepereči Laminger, ki pride s svojimi vojaki, da vzame svojim podanikom ono, kar jim razgreva misel, da jim upleni, kar jim je najsvetejše: listine o izgubljenih pravicah. Ob tej priliki splošne zbežanosti stopi na plan mladi Kozina Jan Sladký, edini, ki ga ne zapusti v odločnem trenutku ravnodušnost. Smelo nastopi nasproti Lamingerju kot branitelj in zaščitnik ljudskih pravic, on, ki so ga do zadnjega še smešili sosedje kot odjenljivega mehkužneža.

S tem smelim nastopom se prične Kozini obrat v življenju ter ga hitro dovede na trnjevo pot mučeništva. Lamingerju je Kozina upornik in nositelj one ideje, ki jo hoče on zatreti. Kot upornika ga odvedejo v zapor, potem ko se je posrečilo Lamingerjevim vojščakom iztakniti pri Kozinovi materi skrinjo z listinami. Le dve najvažnejši listini je mati v zadnjem trenutku na sinov nasvet vzela k sebi.

Na prigovor Lamingerjeve žene Katarine z Lobkovic se vrne Kozina iz ječe. Toda listine, ki so dvigale Psoglavcem misel, sežge Laminger vpričo Kozine in drugih, v to svrho priklicanih mož, le zastavo s pasjim grbom vrne Laminger Psoglavcem s pozivom, naj jih uči grb, da jim je biti gosposki zvestim ko pes gospodu.

Sel iz Prage donese v tem vest, da je na pritožbo Chodov dovoljen dan pred apelacijskim sodiščem v končno presojo, so li še veljavne njih svoboščine. Priti da je zato sedmim možem k sodbi v Prago. Ko žarek pomladnega solnca povzdigne ta vest Chodom misel, in vihteč nazaj dobljeno zastavo, kličejo vzradoščeni: »Še žive nam naše pravice!«

Odpravi se v Prago sedem mož; vodi jih k sodbi Kozina. Polni nad se poslove od domačinov, prepričani, da se vrnejo svobodni možje. Le Příbek ne sluti nič dobrega, uverjen je, da je moči boljše prihodnosti čakati le od lastne pesti. Vendar pa obljubi, da počaka z uporom toliko časa, dokler se ne vrnejo odposlanci od sodbe.

Pred apelnim sodiščem splava Psoglavcem hitro vsa nada. Sodniki so jih neprijazno sprejeli, njih pravic ne marajo priznati, odposlanci ne vzmorejo nič niti ne z onima dvema pred Lamingerjem rešenima listinama, ki ju predloži Kozina. Zvedo pred sodiščem, da so izgubile njih listine moč, ker so razveljavljene. In da ne razgrevajo več listine misli ubogega kmeta, prestrižejo jim sodniki tudi poslednji dve listini. Pozivu, naj se uklonijo oblasti in naj prisežejo vdanost, se pa upro odposlanci kakor en mož, pred vsem Kozina. In ker je došel do sodišča še Laminger, tožit Chode, da so se ob odsotnosti odposlancev uprli njegovi moči in da so napadli in ubili njegove ljudi, proglasi sodišče Kozino za upornika - voditelja, ki ga je ukrotiti s smrtjo.

In obglavili so ga, usmrtili so Kozino v Plzni l. 1695. V ječo zasije Kozini pred smrtjo še zadnji žarek ljubezni, ko ga pridejo obiskat zvesti prijatelj Jiskra, žena Hanči z otrokoma in mati. Jiskra donese vest, da so došli v Plzen zastopniki vseh občin chodskih; vzeli so s seboj otroke, da si vcepijo le-ti ob Kozinovi smrti v spomin krutost, s kakršno se maščuje krvoločni volk. Tudi Laminger obišče Kozino v ječi, obetajoč mu priprošnjo v pomiloščenje, ako izjavi, da se pokori. Kozina se ne mara pokoriti, ljubša mu je smrt nego sužnost, ljubši pravi rabelj nego rabelj — Laminger. A nastopajoč zadnjo pot, zakliče še Lamingerju v slovo: »Ob letu te pozovem k sodbi pred stol božji!«

Obetanje to se izpolni. Laminger umrje ravno leto dni pozneje v veseli družbi, zadet od kapi v trenutku, ko se roga Kozinovicim zadnjim besedam.

Pretrsljiva ta kmetska drama je snov zgodovinskemu češkemu romanu Alojzija Jiráskova, odnosno po romanu spisanemu opernemu libretu Karla Šipka. Libreto je učinkljivo sestavljen, snov je v njem za opero kaj prikladno prikrojena. Dramatiška moč klije posebno iz prvega dejanja, v katerem nas dovedejo ljudski prizori kaj hitro v osredje pripovesti. Ostala dejanja kažejo epizode, življenjapolne slike, ki predočujejo razvoj in zvršetak drame.

Skladatelj Karel Kovařovic je našel v libretu ono, kar ni vsakemu opernemu skladatelju dano, dobro, prikupljivo besedilo, ki zanima po svoji vsebini, ki vpliva že samo na misel. Kaj hvaležen tema je, ki se nam predočuje v »Psoglavcih«, drama ljudstva, ki se bori za ideal, za svojo svobodo, ki pa podleže s svojimi težnjami vpehano in zbegano nasilni premoči; le otožen spomin mu ostane

na lepšo preteklost in pa na onega, ki je kot mučenik v vzletnem navdušenju za stvar žrtvoval svoje življenje.

Otožnost, ki jo budi vsebina pripovedi, glasi tudi Kovařovičeva glasba, z otožnostjo je podbarvana, resnost ji je temeljni značaj. Le v predpustnem prizoru »voračky« so vmešani veseli popevki, smes narodnih, ki si jih zapoje ljudstvo, da se vda brezskrbnemu vaškemu rajanju. Pri vsej otožnosti pa ne zaide Kovařovičeva muzika nikdar v sentimentalnost, ostane marveč krepostna in izrazovita; oduševljeno delo velikega muzika je vseskozi.

Moč Kovařovičeve glasbe tiči v orkestru, orkester je glasnik skladateljeve duše. Blesteč v pridobitvah modernega skladanja, je orkestralni del pripovedovalec neodoljive moči, poln fantazije, poln melodike. Ni pač vsiljiv pripovedovalec Kovařovic in zato prezre poslušalec, ki čuje prvič njegove glase, bogatost njegove govornice, kakor prezre oko cvetoči detajl, omamljeno od razkošne bogatosti divno vabeče, bujne narave. Tudi ni Kovařovic mož, ki bi izkoriščal svoje melodije in jih razpletal v učinklivejšo zaokroženost, prebogato mu vre fantazija. Ni mu za efektne arije, oživlja le svojo partituro s cvetočimi mislimi, z žarki duhovitega slikanja.

Služijo mu pa značilne melodije, da koncentrira ž njimi svoje mišljenje, povračajo se mu, da budi ž njimi spomin, kot vodilne teme se pojavljajo in ponavljajo, kadarkoli to veleva besedilo ali njega vsebina, in skoraj se dozdeva, kakor da je vsa operna glasba vzgrajena na nekaj glavnih motivih. Tako se povrača prelepi sladki motiv Hanči, ljubeznive žene Kozinove, prestrašenega golobičjega bitja, ki mu je le za tihi mir domače sreče; dalje sanjavi, gorko občuteni motiv, ki spominja zaklada zlato prostost jamčečih listin, vzletni, razvnemajoči motiv Kozine, ali pa cerkveni motiv njegove matere, motiv ljudstvo preganjajočega vojaštva Lamingerjevega i. dr.

Velikega mojstra se kaže Kovařovic v tem, da ustvarja glasbo vsekdar v tonu, primernem situaciji. Drugače mu poje struna v kmet-skih prizorih, drugače v kabinetu Lamingerjevem (opozarjamo na fino francosko gavoto, ki jo poje Lamingerjeva žena ob spremljevanju klavirja), zopet po svoje doni v resnobi dvorane apelacijskega sodišča in pa v salonu Lamingerjevem v zadnjem prizoru, kjer nas očarata menuet in lahkotni konverzacijski ton. Najlepše se razvijata Kovařovicu fantazija in melodika, kadar biva med priprostim narodom; tu mu zaigrajo barve v pestrosti simfoniškega slikanja in Kovařovic postane poet. Toploto širi takrat njegova glasba, podaje nam bisere vaškemu življenju povzetih idil.

Vtisk, ki ga budi delo v duši, je merilo, po katerem mu prisojamo stopnjo vrednosti; »Psoglavcem« pa priznavamo svoje simpatije, naj se že bavimo ž njimi, igrajoč klavirski posnetek, ali pa jih uživamo zadivljeni vprizorjene na odru. Dramijo in bude nam misli, prevzemajo nam dušo in čutimo, da smo priča dela, ki nam ga je ustvaril pravi mojster velike, neodoljive umetnosti.

Iz ostaline Dragotina Ketteja.

Popotnica.¹⁾

Na postelji leži bolna
prelepa mlada deklica.
Ah, več ne gleda v mladi svet,
ne sluša sladkih več besed,
kot jih je slušala popred.
Ne sluša jih, ne govori,
le v sveto luč strmi, molči . . .
Kar pride k njej duhovnik mlad
obhajati jo poslednjikrat.
»Zakaj, oj, deklica bolna,
za dušno zdravje ni ti mar?
Oj, neobhajana nikar
ne pusti belega svetá!«
Upre vanj žalostne oči
in z bridkim smehom govori:
»Nikar ne bodi pregoreč,
nikar ne trudi se preveč;
ti si mi srčno zdravje vzel,
še dušno zdravje sam imej!
Obljubil si in se zaklel
zvesto ljubiti me vselej . . .«

In obrnila se je preč
in ni pogledala ga več.
Ah, ustne se zaprle so,
sladke oči umrle so.

¹⁾ V rokopisu je nad pesmijo datum 12. aprila 1896. Kette je ni hotel priobčiti. Menimo, da nismo onečastili pesnikovega spomina, ako smo pesem objavili.